

Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi", *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, I, İstanbul 1959, s. 29-46; Huri İslamoğlu, "Property as a Contested Domain: A Reevaluation of the Ottoman Land Code of 1858", *New Perspectives on Property and Land in the Middle East* (ed. R. Owen), Harvard 2000, s. 3-42; M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2001, s. 339-346, 379-389; M. Macit Kenanoğlu, *1858 Arazi Kanunnamesinin Osmanlı Siyasal ve Toplumsal Yapısı Üzerindeki Etkileri 1858-1876* (doktora tezi, 2002), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Osman Turan, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", *TTK Belleten*, XII/47 (1948), s. 549-574; Khaled Abou El Fadl, "Tax Farming in Islamic Law (Qibalah and Daman of Kharaj): A Search for a Concept", *IS*, XXXI/1 (1992), s. 5-8; K. M. Cuno, "Was the Land of Ottoman Syria Mirî or Milk? An Examination of Juridical Differences within the Hanefî School", *St.I*, LXXXI/1 (1995), s. 121-152; L. Belarbi, "La question de l'origine de la propriété agraire mirî dans l'Empire ottoman", *Arab Historical Review for Ottoman Studies*, sy. 22, Zaghouan 2000, s. 9-18; A. Cohen, "Mirî", *EP* (İng.), VII, 125.

M. MACİT KENANOĞLU

MİRÎ KÂTİBİ

Osmanlı maliye teşkilâtında
Rumeli kazaskerinin
defterdarlık nezdinde görev yapan,
başbâki kulu ile birlikte defterdarlık
ve halk arasındaki
malî anlaşmazlıklara bakan memuru
(bk. BAŞBÂKİ KULU; MAHKEME).

MİRİM ÇELEBİ

(ö. 931/1525)

Osmanlı
matematik ve astronomi âlimi.

Mîrim (Mîrem) Çelebi, Osmanlı döneminde Kadızâde-i Rûmî ve Ali Kuşçu'dan sonra yetişen en önemli matematikçi-astronomlardan biridir. Asıl adı Mahmud'dur. Kadızâde'nin oğlu olan dedesi Muhammed Semerkant'ta Ali Kuşçu'nun kızıyla evlenmiş, fakat erken yaşta vefat etmişti. Mîrim Çelebi'nin babası Kutbüddin Muhammed, dedesi Ali Kuşçu ile birlikte İstanbul'a gelerek burada Hocazâde Muslihüddin Efendi'nin kızıyla evlendi ve bu evlilikten Mîrim Çelebi doğdu. Kutbüddin Muhammed'in de Bursa Manastır Medresesi müderrisi iken oldukça genç yaşta ölmesi üzerine Mîrim Çelebi'yi dedesi Hocazâde yetiştirdi ve onun Sinan Paşa gibi âlimlerden ders almasını sağladı. Önceleri Gelibolu, Edirne, Bursa ve İstanbul medreselerinde müderrislik yapan Mîrim Çelebi, özellikle

matematik ve astronomi alanında döneminin en büyük otoritesi olduktan sonra II. Bayezid tarafından saraya davet edildi ve ona riyâziyyât okuttu. Yavuz Sultan Selim döneminde Anadolu kazaskerliğine getirildiyse de (925/1519) kısa bir süre sonra 100 akçe maaşla emekliye sevk edildi. Hayatının sonlarına doğru hacca gitti ve dönüşünde Edirne'ye yerleşti. Burada vefat etti (931/1525) ve Tunca kıyısındaki Kasım Paşa Camii'nin hazinesine gömüldü.

Tarih ve edebiyat alanlarında da söz sahibi olan Mîrim Çelebi, ilmî zihniyet itibarıyla dedeleri Kadızâde-i Rûmî ile Ali Kuşçu'nun temsilcisi oldukları Semerkant matematik-astronomi okulunun çizgisini takip ediyordu. Ancak özellikle optik (ilm-i menâzir) alanında yazdığı *Risâle fi'l-hâle ve kavsi kuzah* adlı eserinde görüldüğü gibi ilmî yöntemde daha çok İbnü'l-Heysem'in riyâzî-tabii ilimlerde uyguladığı sentez yöntemini (terhib) benimsemişti. Bu da onun, Kadızâde'nin saf riyâzî-hendesî yönelimiyle Ali Kuşçu'nun kelâmî-riyâzî bakış açısını kısmen terkettiğini göstermektedir (DİA, XXII, 132). Eserlerinden anlaşıldığı üzere klasik İslâm kültüründeki farklı ilmî tavırlardan haberdar olan Mîrim Çelebi fizikçiler, matematikçiler ve kelâmcılarla İbnü'l-Heysem ve Kemâleddin el-Fârisî'nin yanında özellikle İbn Sînâ ile Fahreddin er-Râzî'nin görüşlerini olumlu veya olumsuz her anlamda dikkate almış, bu arada hem kendi görüşlerini ve tercihlerini ortaya koymaktan çekinmemiş, hem de matematik ilimlerinin teknik ayrıntılarına özgün katkılarda bulunmuştur. Mîrim Çelebi'nin günümüze ulaşan eserleri çoğunlukla astronomi, astroloji ve optik alanlarına aitse de iyi bir matematikçi olması sebebiyle incelediği konuları daima geniş şekilde matematik tahlillerle ele almıştır. Nitekim Kadızâde'nin *Şerhu'l-Mûlahhas fi 'ilmi'l-hey'e* adlı eserinin "tedâris" (dünyadaki en yüksek dağın yerkürenin çapına oranı) konusunu işleyen kısmını incelediği çalışmada bu sorunu matematik yardımıyla çözmüştür (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2607).

Eserleri. 1. *Düstürü'l-'amel ve taşhîhu'l-'cedvel. Zic-i Uluğ Bey'in Farsça şerhidir.* II. Bayezid'in emriyle 904 (1499) yılında tamamladığı bu eserinde Kâşî'nin *Zic-i Hâkânî*'sinden ve Ali Kuşçu'nun daha önceki *Zic-i Uluğ Bey Şerhi*'nden de istifade eden Mîrim Çelebi didaktik bir üslup uygulamış ve 1 derecelik yayın sinüsünü hesaplamak için örneklerle beş ayrı

çözüm yolu göstermiştir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2276). Onun bu çalışmada ayrıca trigonometrik ifadelerin değerleriyle özel olarak ilgilendiği ve özgün sonuçlara vardığı görülmür (Franz Woepcke, "Discussion de deux méthodes arabes pour déterminer une valeur approchée de sin 1°", *Etudes sur les mathématiques arabo-islamiques*, nşr. Fuad Sezgin [Frankfurt 1986], s. 614-638). 2. *Şerhu'l-Fethiyye fi 'ilmi'l-hey'e*. Ali Kuşçu'nun, hey'et ilminde İbnü'l-Heysem'in riyâzî-tabii ilimlerde uyguladığı bir yöntemle saf matematik (hey'et-i gayr-i mücesseme) ve saf fizik (hey'et-i mücesseme) astronomi geleneklerini bir araya getirerek kurduğu ilm-i hey'eti Aristotelesçi ilkelere temizlemek amacıyla yapı-bozuma uğrattığı *er-Risâletü'l-Fethiyye* adlı önemli eserinin şerhidir (TSMK, III. Ahmed, nr. 1347). Mîrim Çelebi bu şerhinde, Ali Kuşçu'nun vazgeçtiği İbnü'l-Heysemci çizgiyi *Risâle fi'l-hâle ve kavsi kuzah* adlı eserinde yaptığı gibi kısmen takip etmiştir. Onun Taşköprüzade Ahmed Efendi'ye *el-Fethiyye*'yi okuturken yazdığı bu şerh (925/1519) Osmanlı medreselerinde yardımcı ders kitabı olarak da kullanılmıştır. Bunun sebebi, Ali Kuşçu'nun öğrencisi Gulâm Sinan'ın aynı eser için kaleme aldığı *Fethu'l-fethiyye* isimli şerhe oranla (TSMK, III. Ahmed, nr. 3291) daha pratik ve daha teknik olmasıdır. Mîrim Çelebi ayrıca şerhine bir zeyil yazacağını ve burada Utârid'e (Merkür) ait modelle (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 246, vr. 46^a) aya ait modele (vr. 50^a) ilişkin sorunları inceleyeceğini belirtmiştir. Bu kayıt -her ne kadar zeylin henüz bir nüshası tesbit edilememişse de- Mîrim Çelebi'nin Copernicus astronomisine giden yolda dedesi Ali Kuşçu gibi klasik astronominin en önemli iki sorunuyla uğraştığını, hatta onun bu konudaki çalışmalarını sürdürdüğünü göstermektedir (Saliba, s. 282-284). 3. *Risâle fi'l-hâle ve kavsi kuzah (Risâle fi kavsi kuzah ve'l-hâle)*. Eserde görme olayı ve şartları, ışık, ışığın yayılması ve kırılması, renkler, gök kuşağı ve hâlenin oluşumu ile bunların optik özellikleri incelenmiştir (Beyazıt Devlet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 2179/4; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2414; ayrıca bk. DİA, XXII, 132). Hüseyin Gazi Topdemir bu risâleyi bir makalede ele alarak değerlendirmiştir (bk.bibl.).

Mîrim Çelebi'nin astronomi alanındaki diğer eserleri rub'u'l-müceyyeb, rub'u-şşikâzi ve zerkâle adlı aletlerle takvim, kible tayini ve diğer bazı meseleler üzerine

kaleme alınmış hacimli risâleler şeklindedir (İhsanoğlu v.dğr., I, 90-101). Ayrıca döneminin yönelimine uyarak *el-Makâsîd fi'l-ihyâ'rât* (Süleymaniye Ktp., Hafîd Efendi, nr. 192/1) gibi bazı astroloji eserleri de telif etmiştir (*Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, II, 216). Bunun yanında bir de *Münyetü's-şâyîyâ'dîn fi'l-âv* adlı bir çalışması bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1464).

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, eş-Şekâ'îk, s. 327-328; a.mlf., *Miftâhu's-sa'âde*, Beyrut 1985, I, 349; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 338-339; *Keşfü'z-zunûn*, I, 866, 867, 870, 872, 881; II, 966, 1236; Suter, *Die Mathematiker*, s. 188; *Sicill-i Osmânî*, IV, 310; Sâlih Zekî, *Âsâr-i Bâkiye*, İstanbul 1329, I, 199-200; *Osmanlı Müellifleri*, III, 298-299; Storey, *Persian Literature*, II/1, s. 79-80; Brockelmann, *GAL*, II, 447; *Suppl.*, II, 665; *İzâhu'l-meknûn*, II, 472; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 412; Abdülhak Adnan Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (haz. Aykut Kazancıgil – Sevim Tekeli), İstanbul 1982, s. 61-63; G. Saliba, *A History of Arabic Astronomy: Planetary Theories during the Golden Age of Islam*, New York 1994, s. 282-284; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 33-34, 90-101; Aydın Sayılı, "Bir İlim Adamımızın Adı Üzerine", *TTK Bildiriler*, VII (1970), II, 547-553; Hüseyin Gazi Topdemir, "Mîrim Çelebi'nin Gökkuşağı ve Hâlenin Oluşumu Adlı Optik Kitabı Üzerine Bir Değerlendirme", *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, sy. 13, Ankara 2002, s. 75-89; *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 215-216; İhsan Fazlıoğlu, "İlm-i Menâzır", *DİA*, XXII, 132.

İHSAN FAZLIOĞLU

MİRKÂTÜ'İ-LUGA

(مرقات اللغة)

Osmanlı âlimi Abdullah Kestelî'nin (ö. 948/1541)

Arapça-Türkçe sözlüğü
(bk. ABDULLAH KESTELÎ).

MİRKÂTÜ'İ-MEFÂTÎH

(مرقاة المفاتيح)

Hatîb et-Tebrîzî'nin Ferrâ el-Begavî'ye ait *Meşâbihu's-sünne*'yi tamamlamak için yazdığı *Mîşkâtü'l-Meşâbih* adlı eserine Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) tarafından yapılan şerh
(bk. MESÂBİHU'S-SÜNNE).

MİRKÂTÜ'İ-VÛSÛL

(bk. MİR'ÂTÜ'İ-USÛL).

MİRYOKEFALON SAVAŞI

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan ile Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos arasında 1176'da meydana gelen ve Bizans'ın Anadolu'yu Türkler'den geri alma ümidini tamamen yok eden savaş (bk. KILICARSLAN II).

MİRZA

(ميرزا)

Bazı İslâm devletlerinde hükümdarın erkek çocuklarına, diğer hânedan mensuplarına ve bir kısım itibarlı kimselere verilen unvan (bk. ŞEHZADE).

MİRZA ALİ MUHAMMED

(ميرزا علی محمد)

Bâb Mirzâ Ali Muhammed Şîrâzî (ö. 1266/1850)

XIX. yüzyılda İran'da ortaya çıkan Bâbîliğin kurucusu (bk. BAHÂİLİK).

MİRZA BEŞİRÜDDİN

(ميرزا بشير الدين)

Mîrzâ Beşîrüddîn Mahmûd Ahmed (1889-1965)

Kâdiyânîliğin kurucusu Mirza Gulâm Ahmed'in oğlu ve ikinci halifesi.

9 Cemâziyelevvel 1306 (11 Ocak 1889) tarihinde Kâdiyân'da dünyaya geldi. Mirza Gulâm Ahmed'in ikinci hanımı Nusret Cihan Begüm'den doğan üçüncü çocuğudur. Babasının sağlığında iyi bir öğrenim gördü. Urduca yanında Arapça ve İngilizce öğrendi. 1906'da Teşhîzü'l-ehân isimli kuruluşu tesis ederek aynı adla aylık bir dergi yayımlamaya başladı. 1908 yılında babasının ölümünün ardından mesihî ilk halifesi seçilen Hakîm Nûreddin'le iyi ilişkiler kurdu; tefsir, hadis alanlarında ondan faydalandı ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sini okudu. 1911'de Nûreddin'in himayesinde Encümen-i Ensârullah adlı organizasyonu kurdu, ertesi yıl Mısır ve Arabistan'ı ziyaret ederek hac vazifesini yerine getirdi. Başlangıçta haftalık olarak çıkarmayı planladığı *e'l-Fazl* isimli gazetenin ilk sayısı 19 Haziran

1913'te neşredildi. Bu gazete, 8 Mart 1935 tarihinden itibaren cemaatin resmî yayım organı olarak günlük neşredilmeye başlanacaktır. Hakîm Nûreddin'in son yıllarında Hindistan'ın muhtelif şehirlerinde propaganda seyahatlerine çıkarak cemaatin yayılmasını sağlayan Mirza Beşîrüddin, Nûreddin'in 13 Mart 1914'te vefatı üzerine çeşitli yerlerden Kâdiyân'a gelen ve buradaki Nûr Camii'nde toplanan kalabalık bir cemaatin huzurunda ilk halifenin vasiyetinin okunmasının ardından 14 Mart 1914'te mesihî ikinci halifesi seçildi. Hakîm Nûreddin'in hastalığı esnasında namaz kıldırma yetkisinin kendisine verilmesi, Sadr-ı Encümen-i Ahmediyye'nin para işlerini yürüten Meclis-i Mu'temed'in üyeliğine ve başkanlığına getirilmesi, Medrese-i Ahmediyye'nin reisiğine tayini gibi hususlar onun bu görev ve getirilmesinin gerekçeleri olarak kabul edilmektedir. Mirza Beşîrüddin'in halife seçilmesi aynı zamanda bir bölünmenin başlangıcı oldu. Seçim için yapılan toplantı sırasında muhalif grubu temsil eden Mevlânâ Muhammed Ali ve mensupları toplantıyı boykot edip Kâdiyân'dan Lahor'a çekilmiş ve kendi teşkilâtlarını kurmuşlardı. Böylece Kâdiyânîlik birbirine karşıt olan Kâdiyân ve Lahor kollarına ayrılmış oldu. Kendi topluluğu içinde oldukça önemli işler başaran Mirza Beşîrüddin hakkında daha önce babası için ileri sürüldüğü gibi lehte ve aleyhte birçok iddia ortaya atılmıştır. Taraftarlarınca onun takvâ, keşif ve keramet sahibi olduğu, konuşması ve yazması esnasında ilâhî kudretin kendisine hâkim bulunduğu, ilâhî bir nur, her hususta tam bilgili, Kur'an'a tamamıyla vâkıf, geleceği vaad edilmiş islahatçı olduğu söylenmiştir.

1911 yılında kurulan, kırk yaşını geçmiş mensupların üye olabileceği, en önemli görevi cemaatin inançlarını tebliğden ibaret bulunan Encümen-i Ensârullah'ı geliştiren Mirza Beşîrüddin, 1918'de cemaat işlerinin yürütülmesi için muhtelif görevler icra edecek nâzirlikler ihdas etti. Hepsi Sadr-ı Encümen-i Ahmediyye'ye bağlı olan, "nâzir-i a'lâ" denilen genel sekreterin yanı sıra eğitim öğretim, davet ve tebliğ, içişleri, dışişleri, basın yayın, maliye ve mezarlık işlerine bakan çeşitli nâzirlikler faaliyete geçirildi.

Mirza Beşîrüddin 1922 yılında merkezî danışma kurulu niteliğindeki Meclis-i Meşveret'i kurdu. Başlangıçta yetmiş sekiz üyeden oluşan ve 1939'da üye sayısı 474'e ulaşan bu kurul cemaatin bütçesi-